

STUDIJNÍ PROGRAMY V KONFRONTAČNÍ INTROSPEKCI

R. Šrámek

Došlo: 30. června 2004

Abstract

ŠRÁMEK, R.: *Studying programme in confrontational introspection*. Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun., 2004, LII, No. 6, pp. 267-276

Confrontation of first two and meanwhile last two studying programmes proves that there was devoted more hours for teaching – relationship between range of lectures and seminars with practices was 1: 1. There was defined approximately 10% more of time than nowadays for stay of students in practices schools.

studying programme of secondary-school teaching, biogenic determinant, psychogenic determinant, sociogenic determinant

ÚVOD

V pátém roce existence Provozně ekonomické fakulty (PEF) vzniká na Vysoké škole zemědělské v Brně Katedra pedagogiky s celoškolskou působností. Jejími členy jsou Ing. Jan Drahovzal – metodik „roslinné výroby“, Ing. Josef Horák – metodik „ekonomiky a organizace“ a současně vedoucí katedry, Ing. Jan Pazourek – metodik „mechanizačních prostředků“ a Dr. Ing. František Semecký – metodik „praktického vyučování“. Katedra sídlí v Brně na náměstí Rudé armády č. 15. Od roku 1965 též na detašovaném pracovišti v Jihlavě na ulici Tolstého č. 16 [Studium, 1965, s. 1].

V souvislosti se vznikem a vývojem PEF na Vysoké škole zemědělské (VŠZ), respektive Mendelově zemědělské a lesnické univerzitě (MZLU) v Brně je žádoucí zkoumat vznik a vývoj této katedry (později ústavu a nyní oddělení). Jedním ze stěžejních objektů takové pozornosti je zajištění posuzování studijních programů (učebních plánů) studia středoškolského učitelství odborných předmětů garantovaného těmito pracovišti.

V jiných souvislostech se studijními programy studia učitelství středoškolských odborných předmětů na VŠZ či MZLU v Brně zabývá Šrámek. Z pohledů lon-

gitudinálních [např. 1996, 1997a, 1997b, 2003] i v rovinách komparativních, a to ve spolupráci s Doložilovou [1998, 2000], Jašovou [2002] a Karáskovou [1998]. Šrámek přitom postupuje především cestou extrospekce.

METODIKA

Cílem sdělení je předložit informace z introspekce 1. studijních programů prezenčního studia středoškolského učitelství odborných předmětů z počátečních pěti let tohoto studia na VŠZ a 2. prozatím posledních dvou studijních programů téhož studia na nynější MZLU v Brně.

Předložené informace z bazální konfrontace jsou přitom vyvozeny induktivními metodami z archiválií i z literatury.

Použité operační postupy zahrnují rovněž deskripci, analýzu a syntézu.

VÝSLEDKY

1. Deskripce

Jmenovaná čtveřice interních metodiků s dále uvedenými externími spolupracovníky v prvních pěti letech existence katedry pedagogiky VŠZ v Brně pracovala podle studijního programu z roku 1964 (Tab. I) a

z roku 1968 (Tab. II). Rozsah prvního je 425 hodin a druhého 443 hodin teoretické a praktické výuky. Obě normy schválilo ministerstvo školství a kultury [Studium, 1965] a [Studium, 1968].

K prezenčnímu studiu středoškolského učitelství odborných předmětů se přijímali studenti VŠZ v Brně, kteří úspěšně absolvovali první dva ročníky kmenového studia a obdrželi souhlas děkana k tomuto souběžnému doplňkovému studiu. Prezenční studium se realizovalo dva školní roky (v 5. až 8. semestru). Zahrnovalo pouze obecnou část tohoto studia učitelství. Na ni navazující metodickou část studia mohli úspěšní absolventi obecné části studia a současně úspěšní absolventi kmenového studia (s tituly Ing. a MVDr.) navštěvovat kombinovanou formou až po nejméně dvouletém zaměstnání v praxi. Absolventi obecné a metodické části studia získávali učitelskou aprobaci k výuce v těchto sedmi, respektive čtrnácti souborech předmětů (aprobacích):

- Rostlinná výroba a biologie nebo chemie
- Živočišná výroba a biologie nebo chemie
- Mechanizace a matematika nebo fyzika
- Ekonomika a matematika nebo společenskovední disciplíny
- Zahradnictví a biologie nebo chemie
- Lesnictví a biologie nebo chemie
- Veterinářství a biologie nebo chemie.

Výuku v obecné části studia středoškolského učitelství odborných předmětů zajišťovala čtveřice externích pedagogů pocházejících z Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně. Doc. PhDr. Vladimír Jůva, CSc. vyučoval předměty dějiny pedagogiky, teorie výchovy, didaktika a základy estetiky. PaedDr. Lubomír Mojžíšek, CSc. učil předměty psychologie a didaktika. Promovaný pedagog Milan Přádka vyučoval předměty logika a kybernetika. PaedDr. Ladislav Štejerle učil předměty psychologie a didaktika. Z [Rozvrh, 1966/67a] a [Rozvrh, 1966/67b] vyplývá, že tito čtyři externisté vyučovali prezenčně studující v VŠZ v Brně, tj. v obecné části studia, nejen na brněnské Filozofické fakultě Univerzity J. E. Purkyně v Brně, nýbrž i v lednickém oddělení VŠZ v Brně a na Veterinární fakultě VŠZ v Brně. Výuka se konala většinou od 15.⁰⁰ do 19.³⁰ hodin ve středy a pátky a od 8.⁰⁰ do 13.⁰⁰ v případě sobot.

Čtveřici interních metodiků v kombinované formě studia sledovaného učitelství rovněž vypomáhali externí učitelé. Bylo jich téměř osmdesát a pocházeli zejména ze cvičných škol v Brně, Bučovicích, Bystřici nad Pernštejnem, Havlíčkova Brodu, Holešova, Hranic na Moraně, Jihlavy, Klobouk u Brna, Kroměříže, Mohelnice, Olomouce, Opavy, Písku, Prostějova, Přerova, Starého Města, Šumperka, Telče, Trutnova, Třebíče, Vyškova a Znojma.

Státní zkouška učitelské způsobilosti byla v dů-

sledku odkazu Pedagogického semináře, založeného v roce 1930 v Praze, velmi náročná a skládala se před státní zkušební komisí, kterou jmenoval rektor VŠZ v Brně. Měla tři části. Nejprve praktickou zkoušku na cvičné škole. Pak obhajobu závěrečné písemné práce a nakonec soubornou ústní zkoušku; obojí konané v některém z pěti konzultačních středisek (Brně, Jihlavě, Olomouci, Šlapanicích a Vyškově). Druhá a třetí část státní zkoušky učitelské způsobilosti trvala 30 minut (příprava odpovědí) a 90 minut (odpovědi na vylosované a jiné otázky).

Studijní program prezenčního studia středoškolského učitelství odborných předmětů z roku 1998 (Tab. III) má rozsah 252 hodin teoretické a praktické výuky. Prozatím poslední studijní program téhož studia z roku 2002, respektive 2004 (Tab. IV) má rozsah o 10 hodin větší. Oba dokumenty jsou schváleny orgány Provozně ekonomické fakulty [Projekt, 1998], [Učební program, 2002] a [Pokyny, 2002].

Prezenční studium se týká studujících 3. a 4. ročníků všech studijních oborů MZLU v Brně. Nerozděluje se na obecnou a metodickou část. Současným třem interním učitelům Oddělení pedagogiky Ústavu humanitních věd PEF MZLU v Brně v něm s výukou vypomáhá řada externích spolupracovníků, a to nejen ze cvičných škol.

Sledované doplňující studium je ukončeno pouze závěrečnou zkouškou učitelské způsobilosti. Její úspěšný absolvent získává kvalifikaci k výuce na středních školách v aprobačním oboru, který se kryje s jeho odborností získanou studiem základního studijního oboru na MZLU v Brně, případně i na Veterinární a farmaceutické univerzitě (VFU) v Brně.

2. Analýza

Je-li nutno také na studující středoškolského učitelství odborných předmětů současně pohlížet jako na izolované i participující aktéry, pak je nezbytné posuzovat je z hlediska osobního (biologického a psychologického) i sociálního. Studijní programy k empirickému a teoretickému utváření osobnosti těchto studujících je proto vhodné analyzovat i podle míry zastoupení jednotlivých biogenních, psychogenních a sociogenních determinantů vyjevujících se do studijních předmětů. Tomu se přibližují operační postupy, jejichž výsledky jsou shromážděny v dalších dvou tabulkách (Tab. V a Tab. VI).

3. Syntéza

Tři nejvýraznější synkretické tendence vyplývající z předcházející deskripce a analýzy:

- první studijní program v uplynulých čtyřiceti letech sledovaného studia má rozsah 425 hodin výuky (100,00 %), nynější studijní program určuje pouze 262 hodin (61,65 %);

- to, co se v průběhu těchto let vytrácí z rozsahu prakticky orientované výuky (19,76 % v. 9,16 %) přibývá studijním předmětům biogenního a psychogenního rázu (13,18 % v. 22,90 %);
- studijní předměty pedagogického založení dosahují ve sledovaných letech srovnatelného relativního počtu výukových hodin (54,82 % v. 54,20 %).

DISKUSE

Archiv Oddělení pedagogiky Ústavu humanitních věd PEF MZLU v Brně eviduje několik archiválií, např. [Posluchači, 1966], [Rozvrh, 1967] a [Soupis posluchačů, 1969], z nichž vyplývá, že v počátcích Katedry pedagogiky VŠZ v Brně bylo možno absolvovat obecnou část studia středoškolského učitelství odborných předmětů nejen prezenční, ale také kombinovanou formou studia. To v případě těch studujících, kteří tehdy studovali VŠZ v Brně od samého počátku kombinovaně. Studijní program přitom měl co do rozsahu v roce 1964 celkem 334 hodin výuky a v roce 1968 celkem 352 hodin výuky. V porovnání s prezenční formou studia v každém z obou studijních programů tudíž o 91 hodin výuky méně. Ta se konala vždy ve čtvrtky v době od 14.⁰⁰ do 20.³⁰ hodin, a to rovněž i na filozofické a veterinární fakultě. Z dostupného dodatečného (po řádném přijímacím řízení pořízeného) soupisu lze například vyčíst, že jen z PEF VŠZ v Brně ve školním roce 1968/1969 takto na katedře pedagogiky studovalo přinejmenším sedm mužů (ekonom jednotného zemědělského družstva, ekonom státního statku, ředitel kontrolního a statistického úřadu, účetní státního statku, technik výzkumného ústavu, učitel střední odborné školy, technik strojní a traktorové stanice) a jedna žena (účetní jednotného zemědělského družstva) ve věku 24 až 37 let. Ještě v první dekádě činnosti Katedry pedagogiky VŠZ v Brně tato do té doby funkční forma studia zanikla.

Redundantně by nyní působilo detailní posuzování skladby, předností a nedostatků předložených studijních programů (Tab. I až Tab. IV). Omezíme se pouze na uvedení těchto tří prokázaných základních faktů:

- pozitivní skutečnost spatřujeme v tom, že první stu-

- dijní programy zahrnují předmět průpravné pedagogické praktikum;
- negativní skutečnost shledáváme v tom, že prozatím poslední studijní programy opomíjí dostatečný rozsah předmětu souvislá pedagogická praxe;
- studijní programy z roku 1964 a 1968 v obecných částech studia obsahovaly vždy 225 výukových hodin. Z nich bylo 112 plánováno na přednášky a 113 na semináře a cvičení (poměr 1:1). Studijní programy z roku 1998 a 2002 určují, že přednáškám je věnováno po 168 hodinách výuky a seminářům i cvičením je vymezeno 84, respektive 94 výukových hodin (poměr 2/3:1/3). Další negativní skutečnost tudíž shledáváme v tom, že sledované studium v současné době nedoceňuje prožitkové učení (učení se), respektive činnostní výuku.

ZÁVĚR

V roce 2002, v roce schválení stávajícího studijního programu prezenčního studia středoškolského učitelství odborných předmětů, je v Učitelských listech [Hrubá, 2002] zveřejněno, že Česká školní inspekce v tu dobu zaznamenává nekvalifikovanými osobami vedenou výuku na středních odborných školách v 31,20 % a na středních odborných učilištích v 45,70 % navštívených výukových jednotkách. V prvním případě téměř třetina, ve druhém případě téměř polovina kontrolovaných vyučovacích hodin je tak vyučována nekvalifikovanými osobami. Autorka souběžně uvádí i příklady nekompetentní výuky na českých středních školách, byť vedené plně kvalifikovanými učiteli.

K tomu, aby se tyto druhé případy ze střední odborné školy a ze středního odborného učiliště odstranily, je zapotřebí přispět i tak, že příští studijní programy studia středoškolského učitelství též na MZLU v Brně budou dbát na vyrovnanost vědomostních a dovednostních obsahů, tedy, že budou aktuálně a perspektivně akcentovat dovednostně návykové činnosti v přípravě odborných učitelů.

Tento apel koresponduje i s tím, jak Helus [2001] kritizuje redukci vzdělávání středoškolských učitelů všeobecně vzdělávacích předmětů v České republice.

I: Studijní program studia středoškolského učitelství odborných předmětů z roku 1964

Předmět			Prezenční studium (PS) Obecká část					Kombinované studium (KS) Metodická část			PS a KS	
Profil.	Poř.	Název	1. sem.	2. sem.	3. sem.	4. sem.	Celk.	1. sem.	2. sem.	Celk.	Celk.	
Big.	1.	Školní hygiena						8 Zá		8	8	
Psg.	2.	Psychologie	2/2 ZK				48				48	
Sog.	Pe	3.	Dějiny pedagogiky			1/0 ZK		12			12	
		4.	Teorie výchovy			2/2 ZK		48			48	
		5.	Didaktika				2/3 ZK	65			65	
		6.	Organizace školství						12 ZK		12	12
		7.	Metodika odbor- ného předmětu						32 Zá	28 Zá	60	60
		8.	Metodika průprav- ného předmětu							16 Zá	16	16
		9.	Metodika praktic- kého výcviku							20 ZK	20	20
	Ji	10.	Logika		1/1 ZK			26				26
		11.	Základy estetiky		1/1 Zá			26				26
	Px	12.	Průpravné pedago- gické praktikum						12 Zá		12	12
		13.	Souvislá pedago- gická praxe							72 ZK	72	72
		Celkem	48 24/24	52 26/26	60 36/24	65 26/39	225 112/113	64	136	200	425	

- Big. Předmět biogenní profilace
Psg. Předmět psychogenní profilace
Sog. Předměty sociogenní profilace
Pe Pedagogické předměty teoretického rázu
Ji Jiné předměty teoretického rázu
Px Předměty empirického rázu

II: Studijní program studia středoškolského učitelství odborných předmětů z roku 1968

Předmět			Prezenční studium (PS)					Kombinované studium (KS)			PS a KS	
Profil.	Poř.	Název	1. sem.	2. sem.	3. sem.	4. sem.	Celk.	1. sem.	2. sem.	Celk.	Celk.	
Big.	1.	Školní hygiena						8 Zá		8	8	
Psg.	2.	Psychologie	2/2 ZK				48				48	
Sog.	Pe	3.	Dějiny pedagogiky			1/0 ZK		12			12	
		4.	Teorie výchovy			2/2 ZK		48			48	
		5.	Estetická výchova		1/1 Zá			26			26	
		6.	Didaktika				2/3 ZK	65			65	
		7.	Organizace školství						12 ZK		12	12
		8.	Metodika odborného předmětu						32 Zá	28 ZK	60	60
		9.	Metodika průpravného předmětu							16 Zá	16	16
		10.	Metodika praktického výcviku						8	20 ZK	28	28
	Ji	11.	Logika		1/1 ZK			26				26
		12.	Kybernetika							10 Zá	10	10
	Px	13.	Průpravné pedagogické praktikum						12 Zá		12	12
		14.	Souvislá pedagogická praxe							72 ZK	72	72
		Celkem	48 24/24	52 26/26	60 36/24	65 26/39	225 112/113	72	146	218	443	

Big. Předmět biogenní profilace

Psg. Předmět psychogenní profilace

Sog. Předměty sociogenní profilace

Pe Pedagogické předměty teoretického rázu

Ji Jiné předměty teoretického rázu

Px Předměty empirického rázu

III: Studijní program studia středoškolského učitelství odborných předmětů z roku 1998

Předmět			Prezenční studium				
Profil.	Poř.	Název	1. sem.	2. sem.	3. sem.	4. sem.	Celk.
Big.	1.	Biologie mládeže a školní zdravotnictví		12			12
Psg.	2.	Psychologie pro učitele		48			48
Sog.	Pe	3. Obecná pedagogika	12				12
		4. Dějiny pedagogiky	12				12
		5. Srovnávací pedagogika	12				12
		6. Sociální pedagogika	12				12
		7. Inženýrská pedagogika	12				12
		8. Oborová didaktika			48		48
		9. Moderní didaktická technika			6		6
		10. Pedagogická komunikace		12			12
		11. Školský management	12				12
	Ji	12. Filosofie pro učitele	12				12
		13. Kultura projevu učitele		12			12
		14. Informační technologie			12		12
	Px	15. Souvislá pedagogická praxe				18	18
Semestrální předmět		PEDAGOGIKA	84 ZK				84
Semestrální předmět		PEDAGOGICKÁ PSYCHOLOGIE		84 ZK			84
Semestrální předmět		DIDAKTIKA			66 ZK		66
Semestrální předmět		SOUVISLÁ PEDAGOGICKÁ PRAXE				18 ZK	18
Celkem			84 56/28	84 56/28	66 56/10	18 0/18	252 168/84

- Big. Předmět biogenní profilace
Psg. Předmět psychogenní profilace
Sog. Předměty sociogenní profilace
Pe Pedagogické předměty teoretického rázu
Ji Jiné předměty teoretického rázu
Px Předměty empirického rázu

IV: Studijní program studia středoškolského učitelství odborných předmětů z roku 2002 (2004)

			1. sem.	2. sem.	3. sem.	4. sem.	Celk.	
Big.	1.	Školní hygiena a prevence		12			12	
Psg.	2.	Psychologie pro učitele		48			48	
Sog.	Pe	3.	Obecná pedagogika	12			12	
		4.	Dějiny pedagogiky	12			12	
		5.	Srovnávací pedagogika	12			12	
		6.	Sociální pedagogika	12			12	
		7.	Inženýrská pedagogika	12			12	
		8.	Oborová didaktika			48	48	
		9.	Moderní didaktická technika			6	6	
		10.	Pedagogická komunikace		12		12	
		11.	Seminář k závěrečné písemné práci		4		4	
		12.	Školský management	12			12	
	Ji	13.	Filosofie pro učitele	6			6	
		14.	Sociologie pro učitele	6			6	
		15.	Kultura projevu učitele		12		12	
		16.	Informační technologie			12	12	
	Px	17.	Souvislá pedagogická praxe				24	24
	Semestrální předmět		PEDAGOGIKA	84 ZK				84
	Semestrální předmět		PEDAGOGICKÁ PSYCHOLOGIE		88 ZK			88
Semestrální předmět		DIDAKTIKA			66 ZK		66	
Semestrální předmět		SOUVISLÁ PEDAGOGICKÁ PRAXE				24 ZK	24	
Celkem			84 56/28	88 56/32	66 56/10	24 0/24	262 168/94	

Big. Předmět biogenní profilace
Psg. Předmět psychogenní profilace
Sog. Předměty sociogenní profilace
Pe Pedagogické předměty teoretického rázu
Ji Jiné předměty teoretického rázu
Px Předměty empirického rázu

V: Absolutní a relativní počet hodin výuky podle biogenních, psychogenních a sociogenních profilací studijních předmětů

Profilace předmětů		Výuka v roce			
		1964	1968	1998	2002 p(2004)
Big.		8 1,89 %	8 1,81 %	12 4,76 %	12 4,58 %
Psg.		48 11,29 %	48 10,84 %	48 19,05 %	48 18,32 %
Sog.	Pe	233 54,82 %	267 60,27 %	138 54,76 %	142 54,20 %
	Ji	52 12,24 %	36 8,12 %	36 14,29 %	36 13,74 %
	Px	84 19,76 %	84 18,96 %	18 7,14 %	24 9,16 %
Celkem		425 100,00 %	443 100,00 %	252 100,00 %	262 100,00 %

Big. Předmět biogenní profilace
Psg. Předmět psychogenní profilace
Sog. Předměty sociogenní profilace
Pe Pedagogické předměty teoretického rázu
Ji Jiné předměty teoretického rázu
Px Předměty empirického rázu

VI: Absolutní a relativní počet hodin výuky podle empirických a teoretických profilací studijních předmětů

Profilace předmětů		Výuka v roce			
		1964	1968	1998	2002 (2004)
Empirické předměty		84 19,76 %	84 18,96 %	18 7,14 %	24 9,16 %
Teoretické předměty		341 80,24 %	359 81,04 %	234 92,86 %	238 90,84 %
Celkem		425 100,00 %	443 100,00 %	252 100,00 %	262 100,00 %

SOUHRN

Konfrontace studijních programů prezenčního studia středoškolského učitelství odborných předmětů z prvních pěti let existence Katedry pedagogiky Vysoké školy zemědělské v Brně a z prozatím posledních pěti let trvání Oddělení pedagogiky Mendelovy zemědělské a lesnické univerzity v Brně prokazuje, že ve studijních programech před čtyřiceti roky bylo a) sumárně vzato výuce věnováno více hodin, b) přičemž poměr mezi rozsahem přednášek a seminářů s cvičeními činil 1:1 a c) pobytu studujících na cvičných školách vymezeno přibližně o deset procent času více než je tomu ve stávajících studijních programech.

studijní programy prezenčního studia středoškolského učitelství odborných předmětů na Mendelově zemědělské a lesnické univerzitě (MZLU) v Brně, biogenní determinanty, psychogenní determinanty, sociogenní determinanty

LITERATURA

- DOLOŽÍLKOVÁ, M.: Studium oboru HOSPODÁŘSKÁ PEDAGOGIKA na Hospodářské univerzitě ve Vídni. [Závěrečná písemná práce – vedoucí R. Šrámek.] Brno: MZLU, 1998, 50 s. a 20 s. příloh.
- HELUS, Z.: Proč nesmíme uvažovat o redukci učitelského vzdělávání. Učitelské noviny, 2001, roč. 104, č. 37, s. 16-17. ISSN 0139-5718.
- HRUBÁ, J.: Kdo zjedná nápravu? Učitelské listy, 2001/02, roč. 9, č. 6, s. 2-4. ISSN 1210-6313.
- JAŠOVÁ, M.: Příprava učitelů odborných předmětů v Rakousku. [Závěrečná písemná práce – vedoucí R. Šrámek.] Brno: MZLU, 2002, 50 s.
- KARÁSKOVÁ, D.: Struktura školství v Rakousku se zaměřením na střední zemědělské školství ve spolkové zemi Burgenland. [Závěrečná písemná práce – vedoucí R. Šrámek.] Brno: MZLU, 1998, 46 s. a 25 s. příloh.
- Pokyny pro pedagogickou praxi. [Archiválie OP ÚHV PEF MZLU v Brně, 17. 6. 2002, 3 listy.]
- Posluchači dálkového studia. [Archiválie OP ÚHV PEF MZLU v Brně, 1966/67, 1 list.]
- Projekt kurzu celoživotního vzdělávání. [Archiválie OP ÚHV PEF MZLU v Brně, 30.4. 1998, 4 listy.]
- Rozvrh souběžného (kombinovaného) pedagogického studia pro posluchače denního studia na VŠZ v Brně v roce 1966. [Archiválie OP ÚHV PEF MZLU v Brně, 1966/67a, 1 list.]
- Rozvrh souběžného (kombinovaného) pedagogického studia pro posluchače denního studia na VŠZ v Brně v roce 1967. [Archiválie OP ÚHV PEF MZLU v Brně, 1966/67b, 1 list.]
- Rozvrh souběžného (kombinovaného) pedagogického studia pro účastníky DS Vysoké školy zemědělské, kteří jsou učiteli na SZTŠ a ZOU. [Archiválie OP ÚHV PEF MZLU v Brně, 14. 2. 1967, 1 list.]
- Soupis posluchačů pedagogického studia, kteří dálkově studují III. PEF VŠZ v Brně. [Archiválie OP ÚHV PEF MZLU v Brně, 29. 1. 1969, 1 list.]
- Studium na katedře pedagogiky Vysoké školy zemědělské v Brně. 1. vyd. Brno: VŠZ, 1968. 22 s. B.ISBN.
- Studium na katedře pedagogiky Vysoké školy zemědělské v Brně ve studijním roce 1965-66. 1. vyd. Brno: VŠZ, 1965. 32 s. B.ISBN.
- ŠRÁMEK, R.: Modular programme of a study. Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun., 1997a, roč. 45, č. 2, s. 67-70. ISSN 1211-8516.
- ŠRÁMEK, R.: Pedagogika a příprava učitelů na VŠZ v Brně. Sborník příspěvků K otázkám transformace pedagogiky a pedagogických disciplín. Brno, ŠPdS, 1996, s. 77-78. ISBN 80-85615-29-0.
- ŠRÁMEK, R.: Současný stav vzdělávání pedagogických pracovníků moravských zemědělských škol. Zborník vedeckých prác z Medzinárodných vedeckých dní "97, III. Nitra, SPU, 1997b, s. 138-139. ISBN 80-7137-444-X.
- ŠRÁMEK, R.: Vize a realizace přípravy učitelů středoškolských odborných předmětů. Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun., 2003, roč. 41, č. 2, s. 183-186. ISSN 1211-8516.
- ŠRÁMEK, R. a DOLOŽÍLKOVÁ, M.: K budoucnosti přípravy učitelů odborných předmětů. In Poslání učitele v učící se společnosti. Sborník z XIX. Mezinárodního zemědělsko-pedagogického kolokvia. Praha: ČZU, 2000, s. 163-166. ISBN 80-213-0675-0.

Adresa

PaedDr. Rudolf Šrámek, CSc., Ústav humanitních věd, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika

